

CSONTOS JÁNOS
**Csillagok, hangsúlyok,
 perbeszéd**

Szakolczay Lajosról, Kő Pálról
 és Rattkó Józsefről

A XXI. század gyermekeként az ember gyakorta olvas villódzó képernyőkön – az egyszerűség kedvéért többnyire azokra is ír. Papírra, ceruzával vagy tollal legfeljebb csak verset; újabban már azokat is a kisokos mobiltelefonokba. Az olvasás aktusa mégis valahogy konzervatívabb: újságot, újdonságot könnyebb „leszedni” a netről, mint például szépirodalmat. A költészet, de a próza is, óhatatlanul emelkedettebb ügy – még az új, virtuális évezredben is maradt némi köze a sarokba szorított szakralitáshoz. A szent dolgokhoz pedig minden vallásban szent könyvek tartoznak – szent honlapokról meg portálokról egyelőre nincs tudomásunk.

A könyvolvasás intim tevékenység: mintha egy gyóntatófülkében kísérelnénk meg tisztázni a tisztázandókat. A könyv egyszerre isteni és emberi természetű. Utóbbi vonása legalább olyan lényeges. A laptopunkon lehetőségünk nyílik elektronikus lábjegyzeteket tenni, a világhálón meg hiperhivatkozásokat eszközölni; de csak a nyomtatott oldalakat van mód „barbár módon” aláhuzigálni, széljegyzetelni.

Csak az ember olvas, és csak a könyvnek van számfüle.

*

Most, hogy beléptünk az új évezred második évtizedébe, utolsó illúzióink is kezdenek szertefoszlni, hogy a mi korunk – pusztán az önkényes számmisztika okán – különb volna, mint bármelyik előző. Ugyanazokat a köröket rójuk; technikailag és kényelmi szempontból talán magasabb emeleten – bár még ez sem biztos. A „haladás” legalább annyi új fejfájást okoz az embernek, mint ahány gondot nagy nehezen, úgy-ahogy megold. Ingatag érákban pedig egyébként is felértékelődik mindaz, ami az állandóság, a kontinuitás felé mutat.

Szakolczay Lajos munkássága ilyesféle kapaszkodó; s egyben bizonyág, hogy más-más évszázadok, sőt rezsimek között is létezik zökkenőmentes átmenet. Persze kevesen rühellték nála jobban a létező kommunizmust (ez a finom utálkozás átüt ifjúkori műveinek szinte minden mondatán), mégis úgy gondolhatta: az érték nem igazán tehet saját társadalmi-politikai kontextusáról; magyarán a művész nem válogathatja meg, mibe születik. Jellemző

módon ez a kritikus, irodalomtörténeti életmű – egy 1984-es tanulmánykötettől eltekintve – a rendszerváltozással kap valódi lendületet. Jómagam a néhai Kolozsvári Papp László, a literátor publicistazseni jóvoltából kezdtem el szisztematikusan Szakolczayt olvasni (ő emelte könyvcímbe, és kettejükkel mi mindannyian ott voltunk a kor intellektuális forrongásának jellegzetes színterén, az aluljáróban); de hamar felfigyeltem arra, hogy Szakolczay Lajos, az írott, színi és képzőművészetek értő interpretátora nem fér meg a tárgyilagos, távolságtartó ítézés bőrében: résztvevő szeretne lenni. A médiakor adekvát „részvételi” műfaja pedig az interjú: itt a kérdező egyszerre lehet elföldelt leleteket előásó régész, hivatásos ellenkező, baráti provokátor és titkos kanonizáló. Az interjúkészítéshez látzólag mindenki születésénél fogva ért, mint a focihoz; pedig a legnehezebb műformák egyike. Egyrészt a legbravúrosabb interjúvaló is felsül, ha érdektelen vagy unalmas az interjúalany. Másrészt pedig nem egyszerű megtalálni azt az arányt, ahol a kérdező még szolgálja, de nem kiszolgálja a kérdezettet. Úgy kell felkészültnek és szellemesnek mutatkoznia, hogy intellektuálisan egy pillanatig sem kerekedhet az interjúalany fölé, hiszen az kettős leléptetéssel jár. Szakolczay rendelkezik ezzel a ritka arányérzékkel, ezért beszélgetései nemcsak forrásértékűek, hanem élvezetesek is. Márpedig ez a mostani interjúdömpingben ritka adomány.

Válogatott interjúkötete (*Párbeszéd és perbeszéd*, Magyar Napló Kiadó, 2010) valóságos kultúrtörténeti kincsesbánya. Szövegeiben természetes, csevegő egységbe fonódik a történet és az epizód, a korrajz és az adoma, a lényeges és a lényegtelen. Szakolczay újabb, jobbára e századi interjúi – Petrás Máriával, Faragó Laurával, Sulyok Gabriellával, Szabó Sándorral, Szüle Tamással, Rost Andreával, Lászlóffy Aladárral, Kalász Mártonnal, L. Simon Lászlóval, Buda Ferencsel, Ágh Istvánnal, Nagy Gáspárral és Csoóri Sándorral – többek között a Magyar Napló hasábjairól ismerősek. (Utóbbi két korszakos költővel készült interjút külön kötetben jelentek meg.) A legrégebbi, hetvenes és nyolcvanas évekből való, rövidebb dialógusokat – Korniss Dezsővel, Csorba Győzővel, Duba Gyulával – ravaszdi módon szétszórta a könyvön belül, ami avatatlan szemnek föl sem tűnik. A legizgalmasabb azonban az 1990 körüli néhány év, amikor olyan, kordokumentum értékű párbeszédet születtek, amelyekben húsz év után is ott van a magyarországi (és erdélyi) rendszerváltó hevület vibráló levegője. (Még akkor is, ha egyes dialógusok pontos megértése mára már lábjegyzetet igényel.) Az interjúmester alapdolgokat tisztázott például a hamar eltávozott (ügynök)zseniről, Szilágyi Domokosról a máig társtalan életmű alapos ismerőivel, Cs. Gyimesi

Évával és Nagy Máriával. De megvilágosító erejük az Orbán Ottóval, Határ Győzővel, Gálfalvi Györggyel, Sánta Ferencsel és Cseres Tiborral folytatott tartalmas csevegések is – ezek nélkül aligha lehet komolyan monográfiát, irodalomtörténetet írni.

Ködöböcz Gábor kötetzáró Szakolczay-interjújában akasztják a hóhért, ám a hóhér azzal tér ki a szakmai paradoxon elől, hogy ő csak egy öreg gavallér és üstfoldozó: nincsen kiszidolozott feje, mint egy tudósembernek. Megjósolta például, hogy Kossuth-díjjal rehabilitálják majd Fekete Gyulát; de nem jött be neki. Ő beszélgetni tud, nem jövendölni. Dialógusai közt külön említést érdemel a Faludy Györggyel közönség előtt, a Petőfi Irodalmi Múzeumban lezajlott 1992-es beszélgetése. Miközben remekül szórakoztam és nagyokat bosszankodtam, ez a szellemidézés egyúttal eszembe juttatta, hogy a rendszer-váltó értelmiség többek között a szükséges össznemzeti kanonizálást is elmulasztotta, eltérítette vagy elszabotálta. Faludy például azóta sem került a helyére. A XX. század egyik legbátrabb és leglinkább magyar poétája, akiben egy bőrben fért meg a simlis és a hérosz; költőnek kismester, de senki rajta kívül nem írt ennyi antológiadarabot; emlékirónak isteni, de történelmi forrásértéke megkérdőjelezhető; emigráns magyarnak Márai mellett a maradandó példakép, de hazatérve hagyta a születésnapjait ünnepeltetni a szalonliberálisokkal; Recsk összetartó kovása és ugyanakkor bérszobordöntő; kanyargós útja a magyar villoniádáktól az érthetetlenül vakmerő Kádár-versen és a bűnrossz Orbán-versen keresztül a bulvárlapokig és a Playboy címlapjáig vezetett – nos, ha lenne rá még mód, ideje volna egy újabb Szakolczay-féle faggatózásnak. De ha ebben a félek objektív okokból akadályoztatva is vannak, akkor is el kellene helyezni a magyar kultúrtörténetben ezt a szörnyű tehetséget, ezt a szeretnivaló szörnyet. Rajta, hölgyek és urak: tessék csak, tessék...

*

Kő Pálnak még a neve is művészi alkotás. Mennyivel jobban illik ez egy vérbeli szobrászművészhez, mint mondjuk Pataki Lajos vagy Maczky Levente! Egy háromdimenziós mester legyen célratörő: aki ennél rövidebb organikus magyar névvel áll elő, annak nagy szeretettel gratulálok. Kő Pál ráadásul azzal együtt (vagy annak ellenére) közvetlen és bűbajos ember, hogy egyébként elismert, komoly díjakkal elhalmozott alkotó. Közvetlenségét olykor meg is szenvedti – például amikor ugrató kedvű barátait kell kérve kérlelnie: „Legalább a Képzőművészeti Egyetemen fogjátok vissza kicsit magatokat, ugyanis itt én vagyok a rektor...”

Mesterekről, pályatársakról, tanítványokról szóló gyűjteményes könyvében (*Csillagbojtár*, Magyar Napló

Kiadó, 2010) a képzőművészettől idegen, de mégsem ismeretlen területre téved: ír. Mégpedig úgy, ahogy szobrászkodik: hevülő lélekkel, de gazdaságosan. Oláh János az előszóban ezt az udvarias rövidséget beavatottságnak mondja; én inkább egy szabad ember kötelezettségvállalásainak nevezném. Ha már méltatni vagy elsi-ratni kell valakit, netán a kiállítását megnyitni, tünődjünk el dolgon és személyen, de fogalmazzunk aforisztikusan; ne beszéljünk mellé. Ez a beavatottság-érzet is ebből fakad: egy ember, aki hozzáértő, de nem ködösít: sallangmentesen kimondja, amit gondol; aztán koccinthatunk is. Mivel már jóval hosszabb ideje mester és nem tanítvány, s bizonyítania sem különösebben kell; szabad ember módjára megteheti, hogy megválogassa a barátait. Meg a szavait is. Mestereinek hódol, pályatársait méltányolja, tanítványait biztatja. Én meg időnként arra a szenzációs kisplasztikájára gondolok, amit Bán Ferenc építész úr világhíres tokaji „krumpliházában” láttam a konyhapulton – tudom, a tárgyak nem boldogítanak, de egy ilyesfajta szobor birtoklása mégiscsak közelebb visz ama elérhetetlen boldogsághoz.

Kő Pál igen mélyről jött és igen magasra jutott. A tanyasi gyerek, a perespusztai „csillagbojtár” az aranykezének köszönhetően vitte sokra – és még írni is tud: van, akinek Isten számolatlanul szórja a tehetséget. És él, mint Marci Hevesen. Szó szerint: Maczky nagyapja százéves hevesi házában.

*

Vannak véletlen egybeesések, amikor a homlokunkon érezni Isten ujját. Nemrégiben Nyíregyházán Jánosi Zoltán esszéíró, irodalomtörténész, kritikus, az ottani főiskola rektora kapta meg a Ratkó József-díjat. Ez a díj pedig Kő Pál plakettjével jár együtt: rektor alkotta rektornak. Jánosinak szívügye a Ratkó-kultusz, elvégre a nyíregyházi rádióstúdióban készültek a Hangsúly című legendás műsorok Ratkó szerkesztésében, Antall István bábáskodásával. A rektor úr kínos irodalomtörténet-írási tartozást rótt le a Ratkó József életművéhez készült olvasókönyv (*Leszek haláltól ronthatatlan*, Magyar Napló Kiadó – Írott Szó Alapítvány, 2010) szerkesztésével.

Ratkó költészete, drámaírói kvalitása az idő múlásával egyre fényesebb. E sorok írója pedig nem is tudja, honnan vette a bátorságot, amikor negyedszázaddal ezelőtt Debrecenben negyedmágával beállított a Ratkó-lakásra antológiavéleményezés céljából. A mester ítélete karakán volt: a Négynegyed négy szerzőjéből kettő lesz irodalmár. Kisded falkánknak nem tetszett az ítélet: némiképp sértetten továbbálltunk – de végül is így lett. Van, amikor nem lehet vitatkozni azon, hová kerül a hangsúly.